

ДО ПОНЯТТЯ МУЗИКАЛЬНОСТІ: СПРОБА СПІВСТАВЛЕННЯ МУЗИКИ ТА ПОЕЗІЇ

У статті аналізуються окремі теоретичні питання природи і особливості поняття музикальності в теорії музики, літературознавстві, зокрема в поезії, живопису, архітектурі та психології. Музикальність – складне багатогранне поняття і явище, яке носить дискусійний характер. Воно вимагає подальшого аналізу і вивчення.

Ключові слова: музикальність, феномен музикальності, переживання музики, музичні здібності, музична обдарованість, музичний образ, музикальність поезії, музикальність живопису, мистецтво.

Непроста ситуація, на наш погляд, склалася до теперішнього часу в музикознавстві з стрижневим сенсоутворювальним терміном-поняттям «музикальність», словом, яке «завдяки своїй яскравості» найчастіше виникає «в потоці поетичного опису» музики, музикантів та музичних явищ взагалі і справді «западає в пам'ять» музикантів та й не тільки музикантів. Так, наприклад, слово «музикальність» використовується (а в літературознавстві і активно досліджується) як складова частина цілого ряду реальних (або потенційних) мистецтвознавчих термінів, таких як: «музикальність поезії», «музикальність вірша», «музикальність прози», «музикальність живопису», «музикальність танцю».

В музикознавстві це музично-теоретичне поняття залишається маловивченим, перебуваючи на шляху «від метафори до поняття». Освоєння феномена музикальності фактично обмежено досить вузькими і специфічними рамками психологічних і соціологічних досліджень. Як наслідок, на сьогоднішній день не існує єдиної точки зору на природу цього явища.

Метою даної статті є розгляд природи та особливостей поняття музикальності, аналіз окремих теоретичних питань його визначення та змісту в музикознавстві, а також його співвідношення з сусідніми видами мистецтва на прикладі музикальності поезії. Необхідність розширення і поглиблення досліджень «музикальності» як явища і поняття обумовлює її *актуальність*.

Феномен музикальності досліджується музикознавцями і психологами більше сотні років, але досі відсутнє єдине визначення цього поняття. За даними сучасної музичної психології, задатки музикаль-

ності притаманні кожній людині, хоча іноді вони залишаються недостатньо розвиненими. Музикальність позначається єдністю біологічних і соціальних елементів, так як її якість безпосередньо залежить від суміщення особливих здібностей і особистісних якостей людини, а також від його орієнтованості в музичних напрямках суспільства. Таким чином, музикальність виступає як своєрідна нетипова форма орієнтування в музичних явищах.

Музикальність – явище багатогранне. Питання про його формулювання є досить дискусійним. Музикальність визначають і як сукупність музичних здібностей, і як компонент музичного таланту, і як оригінальне поєднання музичних здібностей і загальних якостей особистості, потрібних для занять музикою, і як незалежний комплекс індивідуальних і суб'єктивних психологічних властивостей.

Поняття «музикальність» було введено Б. Тепловим, який вважав, що це «переживання музики як вираження деякого змісту» і, насамперед, здатність вловлювати емоційно-сміслову сторону музики [1, с. 53–54]. Д. Кірнарская в якості фундаменту музикальності називала «здатність до освоєння і розуміння пов'язаних між собою закономірностей організації звуку в їх естетичної цілісності» [2, с. 136].

М. Старчеус виділяє три можливі підходи до аналізу феномена музикальності, виходячи з різноманітних способів розуміння музики в різних цивілізаціях. Такі підходи є «проекцією професійної компетенції і внутрішньої позиції дослідників, з якої вони виходили при вивченні або тлумаченні феномена музикальності» [3, с. 94].

Г. Стоянова прийшла до висновку, що мистецтво взагалі і музика зокрема «є людська форма спілкування по типу людина – художній образ» [4, с. 12–13]. Деякі дослідники вважають, що системоутворюючим фактором музикальності може бути здатність формувати музичний образ.

Теоретичний аналіз поняття музикальності свідчить про наявність у науковій літературі проблеми психологічного змісту музикальності і, головне, емоційної чуйності на музику як основи основ музикальності. Однак, властивості поняття музикальності, які були запропоновані Б. Тепловим і розвинені його послідовниками, на наш погляд, не дають цілісної картини про даний феномен, так як музикальність, в основному, розглядається як сукупність здібностей і як комплекс індивідуально-психологічних властивостей.

Дослідження музикальності музики така сама складна задача, як і дослідження її поетичності й мальовничості. Будучи не цілком

чітко визначеним поняттям, воно важко розкладається на складові, оскільки відразу ж з'являється ризик схематизації і спрощення. Однак музика, будучи родоначальницею всіх видів «музикальності», має свої строгі закони. Науковий підхід неминуче змушений схематизувати об'єкт дослідження, тому, якщо вже сама музика піддається такий «схематизації», то і ми дозволимо собі розглянути поняття «музикальність», розклавши його на елементи.

Музикальність – це не тільки відомий нам музикознавчий термін, який використовується при характеристиці виконання музичного твору або ступеня професіоналізму виконавця. Є, наприклад, ряд наукових робіт, де не використовується саме слово «музикальність», але робляться спроби співставити два види мистецтва – наприклад, поезію і музику.

Проблема музикальності успішно досліджується в досить великій кількості літературознавчих робіт, де, насамперед, розглядається музикальність текстів певних поетів як часів Середньовіччя, Відродження, XVII–XVIII століть, так і XIX–XX століть. Крім того, існує багато робіт, що піддають аналізу музикальність як поетологічне поняття романтичної естетики й практичне втілення музикальності в поезії романтиків [5, с. 41]. Дослідницький інтерес викликає і музикальність поезії символістів.

Ідея музикальності з точки зору природної властивості літератури, а потім і як безпосередній основи багатоманітної художньої творчості знайшла своє відображення, на думку А. Махова, в поетиці символізму [6, с. 42]. Вважається, що поети-символісти ще більше взаємодіяли з музикою, оскільки саме музика зі своєю невизначеною предметністю і образною нестійкістю найкраще відповідала їм на питання про те, яким має бути мистецтво взагалі. Саме з цієї причини символісти ще глибше розвивають і примножують музикальність вірша, і навіть створюють такі зразки поетичного мистецтва, які відрізняються особливим витонченим і вишуканим типом «інструментування».

В першу чергу, це можна простежити у творчості видатного французького поета Поля Верлена. Наприклад, П. Верлен пише книгу під назвою «Романси без слів» (1874), де вже сама назва збірки говорить про увагу поета до музики вірша. Далі, у вірші «Поетичне мистецтво» (1882), в якому поет свідомо заперечує і навіть пародіює принципи і закони класицизму, що були оспівані раніше знаменитим французьким філософом і поетом Ніколою Буало ще в XVII столітті,

в однойменному трактаті «Поетичне мистецтво». Тут Поль Верлен веде мову про музикальність як про основний елемент символістської поезики.

Завдяки своїй витонченій натурі, П. Верлен поширює тонкість своїх почуттів і відчуттів на все, до чого звернений його погляд і його душа. Крапля дощу, лист на дереві, птах в небі – все створює напівтонове відчуття звучання, іншими словами, ніби видає ледве чутний звук. Всі ці складові утворюють своєрідну музику поетичного світу П. Верлена, без якої неможливо уявити його поезію. Літературознавці вважають, що можливо в цьому приховуються причини складнощів, а іноді і зовсім неможливості перекладів його віршів на інші мови [7, с. 82–84]. Бо переклади, навіть найкращі, не спроможні повною мірою передати характерні для поезії П. Верлена поєднання гласних, приголосних і носових звуків.

Потрібно сказати про те, що П. Верлен у своїй творчості використовує особливі прийоми для посилення ефекту музикальності вірша. Він виділяє переважаючі звуки, використовує повтори і так звані жіночі рими, при яких наголос падає на передостанній склад римуємих слів. Переклад на українську мову лише в деякій мірі передає ці особливості:

«Довгі пісні скрипки осінньої,
Поклик настирливий, серце мені ранить, думи туманять,
Одноманітно сплю, холодію, здригніться, блідну...
З боєм півночі, згадавши щось,
Всі без звіту, виплачут вони, вийду я в поле,
Вітер на волі кидається, сміливий, схопить він, кине,
Немов забирає Лист пожовтілий...»

(П. Верлен, «Осіння пісня» зі збірки «Сатурнічні поеми»).

Взагалі, у багатьох своїх творах, П. Верлен в дослівному сенсі «вимагає» музики, засуджуючи при цьому будь-яку визначеність в поезії і закликаючи до ювелірних граней нюансування.

Зрозуміло, що П. Верлена можна, в першу чергу, назвати музикантом. Деякі вчені, дослідники його творчої спадщини не приховують свого здивування тому, що він не був композитором, а був поетом, тому що складність його переживань, нерідко з елементом невизначеності, набагато легше відображалася б в невербальному, тобто в музичному мистецтві.

Поль Верлен симпатизував співучим вільним метрам, а також «полегшеному олександрійському віршу» (французький двенадцяти-складний вірш), до короткого рядку з переносами (enjambements), які грубо порушують «незруйновані» синтаксичні єднання (Pareil a la Feuille morte). Також музичний характер у віршах поета розкривається в техніці повторів у різноманітних його проявах – рефренах, анафорах, паралелізмах, алітераціях, коли слово або строфа проходять лейтмотивом через весь вірш, подібно музичній фігурі. Неточний або ускладнений повтор може розглядатися як демонстрація варіативності, яка є характерною для музичного розвитку.

Безумовно, і слова мають значення, проте часто це значення не дає чіткого образу чи уявлення. Але однозначно тут присутня музикальність, на яку накладаються в якійсь мірі нечіткі, розпливчасті та неозначені напівобрази та напівтони. Саме звідси прагнення П. Верлена до неясного туманному пейзажу, залитому томливої «білої місяцем» весни або страшної «руді місяцем» осені. З іншого боку, П. Верлен по-особливому тонко чує шуми міста і села. Ось деякі приклади його лексики: «посвист вівса», «солодкий шум дощу про міські дахи», «довгі ридання скрипок осені».

«Музикальність вірша», на думку дослідників, залежить багато в чому від його призначення. Наприклад, романси і серенади – образність, слова, які можуть схвилювати, безпосередньо пов'язані з музикальністю. Однак треба пам'ятати, що музикальність вірша не повинна бути для автора самоціллю, важливою є тільки можливість «прикрасити» твір, але саме ця «прикраса» не повинна переходити в «прикрашення», яке буде свідчити про невміння автора змістовно використовувати виразні засоби, приділяючи тим самим занадто велику увагу зовнішній обробці віршів замість глибини думок.

Вивченням музикальності поетичного слова в даний час активно займаються і за кордоном. Результатом актуальності даного підходу є той факт, що поняття музикальності включено в міжнародний словник літературознавчих термінів, і під ним розуміється не тільки фонетична прикраса вірша, а й використання в поезії музичних образів. Проте дискусії будуються не з приводу того, чи існує музикальність в принципі (цей пункт інтуїтивно визнається практично всіма учасниками культурного діалогу), а на тому, як саме слід аналізувати музикальність, які параметри, заходи і критерії для цього необхідні. В цілому, проблема музикальності поезії вже завоювала достойне місце в науковому дискурсі, присвяченому питанням спів-

відношень мистецтв, їх впливу один на одного, і ця проблематика гідно займає значне поле рефлексії європейської естетичної традиції.

Зростанню кількості досліджень в області музикальності вірша сприяє посилення уваги до цієї проблеми і всередині самого музикознавства. Так, про музикальність поезії написані роботи і вченими-музикознавцями [8]. Пізнання одного виду мистецтва через інше удосконалює уявлення про музикальність, збагачує їх новим знанням, допомагає виявити суть. Саме цим в сучасному музикознавстві пояснюється сплеск інтересу до вивчення різного роду взаємодій поезії і музики. Крім того, незважаючи на достатню вивченість, проблема еволюціонування музикальності досі не отримала самостійного освітлення.

Поза сумнівом те, що музикознавство та літературознавство, зокрема, віршознавство є близькими науками, бо вони містять в собі схожі об'єкти. Чим більше зближуються ці об'єкти, тим більше ми можемо говорити про злиття, тобто з'єднанні двох видів мистецтва, що особливо проявляється в музикальності вірша. Ю. Галатенко з позиції філолога зазначає, що музикальність вірша зараз отримує все більш широке наукове осмислення, що, безумовно, дозволяє судити про прагнення «науки про музику» і «науки про вірші» один до одного [9, с. 8]. Крім того, в науці вже йдеться не лише про музику в поезії, а й про музику в прозі [10].

Музична складова присутня в будь-якому мистецтві. Нерідко говорять і про музикальність «мовчазних» мистецтв: архітектури, живопису, скульптури, прагнучи підкреслити їх пластичність і барвистість. Так, «музикальність живопису» часто визначається як застосування елементів теорії та формоутворення музичного мистецтва в живописі. Специфіка музикальності поезії бачиться в тому, що, будучи мистецтвом, яке звучить, поезія змогла почерпнути з музики більше, ніж інші види мистецтва. Проблема музикальності живопису піднімалася в мемуарах, листах, статтях, щоденниках зарубіжних і вітчизняних художників, таких як Е. Делакруа, Ж. Сера, А. Матісс, К. Коровін, С. Чуйков. Однак живописці в аналізі художніх елементів живопису різних стилів і напрямків проводили паралелі з мистецтвом музики, не даючи при цьому явищу музикальності глибокого обґрунтування [11, с. 145–147].

В цілому, у зв'язку з достатньою розробленістю поняття музикальності в літературі та живописі з одного боку, і відомої обмеженістю в середовищі музикознавства переважно рамками психологічних і

соціологічних досліджень з іншого, проблема музикальності (як музично-теоретичного поняття) в самій музиці виявляється ледь чи не найбільш маловивченою. Саме тому подальше дослідження *музикальності музики* представляється нам особливо актуальним і перспективним.

Література

1. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. М.: Издательство Академии педагогических наук, 1985. – 329 с.
2. Кирнарская Д. К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности. – М.: Таланты-XXI столетия, 2004. – 495 с.
3. Старчеус М. С. Слух музыканта: психолого-педагогические проблемы становления и совершенствования. Дис...докт. наук... / М. С. Старчеус. – М., 2003. – 639 с.
4. Стоянова Г. Художественная эмпатия – индикатор профессионального уровня педагога-музыканта / Г. Стоянова // Методологические проблемы музыкальной педагогики: материалы межреспуб. науч.-практ. конференции. – М., 1991. – с. 12–13
5. Соколов О. О. «О музыкальных формах» в литературе (к проблеме соотношения видов искусств) // Эстетические очерки. Збірка статей під ред. І. А. Костянтинова. Вип. 5. – М.: Музыка, 1979. – с. 34.
6. Махов А. Е. Ранний романтизм в поисках музыки; слух, воображение, духовный быт. – М.: Лабиринт, 1993. – 116 с.
7. Грінштейн А. Л. Лирика Поля Верлена: Организация художественного пространства // Филологія в системі сучасної університетської освіти. Вип. 5. – М., 2002. с. 82–84
8. Оголевец А. С. Слово и музыка в вокально-драматических жанрах. – М.: Музгиз, 1960; Гервер Л. Л. Музыка и музыкальная мифология в творчестве русских поэтов. М.: Индик, 2001; Степанова И. В. Слово и музыка. Диалектика семантических связей. – М.: Книга та бізнес, 2002.
9. Галатенко Ю. Н. Музыкознание и литературоведение: диалог двух наук (на примере исследования музыкальности стиха. – 10 с.) http://www.hse.ru/data/2013/01/17/1302969771/Astrahan_2012_1.pdf
10. Фортунатов Н. М. Музыкальность чеховской прозы (Опыт анализа формы). // Филологічні науки, 1971, № 3.
11. Волков Н. Н. Цвет в живописи. – М.: Мистецтво, 1985. – 235 с.

Анна Гусева. К понятию музыкальности: попытка сопоставления музыки и поэзии. В статье анализируются отдельные теоретические вопросы природы и особенности понятия музыкальности в теории музыки, литературоведении, в частности, в поэзии, живописи, архитектуре и психологии. Музыкальность – сложное многогранное

понятие и явление, которое носит дискуссионный характер. Оно требует дальнейшего анализа и изучения.

Ключевые слова: музыкальность, феномен музыкальности, переживание музыки, музыкальные способности, музыкальная одаренность, музыкальный образ, музыкальность поэзии, музыкальность живописи, искусство.

Gusieva Hanna. On the concept of musicality: an attempt to compare the music and poetry. This article discusses some theoretical issues of the nature and features of the notion of musicality in theory of music, literary criticism, particularly in poetry, painting, architecture and psychology. Musicality is difficult many-sided concept and the phenomenon which has debatable character. It requires further analysis and studying.

Musical phenomenon musicologists and psychologists studied more than a hundred years, but there is still no single definition of the concept. According to the modern psychology of music, each person in the Earth has musicality, but sometimes it remains underdeveloped. Musicality denoted unity of biological and social elements, because it is directly depends on the quality of combining special abilities and personal qualities and on its orientation in the musical direction of society.

Musicality is not only the known musicology term, which use at description of execution of piece of music or degree professionalism of performer. In modern science is often compared music and poetry, music and painting. The problem of musicality successfully investigated in many literary works, which primarily regarded musical texts of certain poets as the Middle Ages, the Renaissance, XVII–XVIII centuries and XIX–XX centuries. In addition, there are many works that are subjected to analysis musicality as poetological romantic notion of aesthetics and practical implementation of musicality in poetry romantic. Also there is an interest of research musicality in the poetry of the era of symbolism.

The idea of musicality in terms of view of the natural properties of literature, and later as a direct foundations diverse art reflected in the poetics of symbolism. It is believed that the Symbolist poets further interact with music, because music with his uncertain objectivity and imaginative instability best meet them questions about what should be art at all. For this reason, the Symbolists deeper develop and increase the musicality of the verse, and even create such examples of poetic art, a distinct type of stylish and advanced "orchestration".

First of all, the musicality of poetry can be traced in the works of famous French poet Paul Verlaine. He is talking about musicality like the main element of symbolist poetics. It's necessary to say that P. Verlen in his work uses special techniques to enhance the effect of musicality his poems. He

identifies superior sound, uses repetition and so-called women's rhyme and the emphasis falls on the penultimate syllable rhyming words.

P. Verlen can primarily be called a musician. Some researchers of his artistic heritage are surprised that he wasn't being a composer, because the complexity of his feelings, often with an element of uncertainty would be much easier to appear in more abstract art, for example, in music.

"Musicality of the poem," according to the researchers, depends on its purpose. For example, songs and serenades – imagery, words that can excite directly related to musicality. However, we must remember that the musicality of the poem should not be the main goal of author, it is important only able to "decorate" work, but this "decoration" should not move to the "embellishment". It will talk about the incompetence of the author.

The musicality is in any kinds of art. It is quite often talked about musicality of «quiet» arts: architectures, painting, sculptures, aiming to underline their plasticity and colorfulness.

Musicality of painting is often determined as application of elements of theory and form of musical art is in painting. A specific musicality of poetry is in that a poetry was able to take from music more than other types of art. The problem of musicality of painting was studied in memoirs, letters, articles, diaries of foreign and domestic painters – E. Delakrua, G. Sera, A. Matissa, to K. Korovina, S. Chuykova. However much painters in the analysis of artistic elements of different painting styles and directions compared with music, not giving musicality of deep ground.

The question of musicality in poetry actively discussed abroad. As a result, the concept of musicality included in the international dictionary of literary terms, and under it is understood not only phonetic poem decoration, but also the use in poetry different musical images. There is a speech about the analysis of the musicality and about the necessary parameters, actions. In general, the problem musicality of poetry has already gained deserved place in scientific discourse, which examines the relationships arts and their impact on each other. This issue takes a serious place in the general cultural space.

Many experimental-theoretical studies in the direction of study of musicality select parameters for comparison, which the individual features of two groups are compared by, – musicians and dilettantes. It follows from this that they got information is examined scientific as pre-conditions of musical talent. Here is a question of consideration of the most characteristic and wide aspects of the phenomenon of musicality.

Keywords: musicality, musical phenomenon, experiencing music, musical ability, musical talent, musical image, musicality of poetry, musicality of painting, art.